Opolští Slezané jakožto těžce vymezitelná hraniční národnost v Polsku

Maria Szmejová

Kulturní různorodost polské společnosti je zřejmá skutečnost. Přestože je tak zřetelná, příliš často bývala přehlížena. Převládající veřejné mínění, tisk i učená pojednání se nesou ve znamení představy, že polská kultura představuje monolitní strukturu. Byl to důsledek druhé světové války a poválečné politiky polské vlády.

Po holocaustu, jenž způsobil nesmírné utrpení a těžké ztráty na životech u některých národnostních a kulturních menšin obývajících území Polska (jako například Židů a Romů), lidé odlišných národností a v podstatě i odlišné hmotné kultury prostě zmizeli z polského veřejného života. Teď už je nebylo možno potkávat ani na ulicích ani při společenských akcích. Kromě toho v důsledku geopolitických změn se mnozí občané smíšených kultur – polsko-ukrajinské, polsko-litevské i polsko-slovenské – ocitli vně polských hranic. V důsledku toho obyvatelé smíšených či nepolských kultur již nejsou zastoupeni ve společenském životě země.

V poválečném Polsku byl oficiální obraz polské společnosti malován podle potřeb komunistického režimu. Tak se stalo, že tento obraz postrádal jakoukoli třídní a kulturní různorodost. Padesátiletá indoktrinace měla za cíl vytvoření specifického společného vědomí, formovaného vírou, že polská společnost je homogenní a že všichni Poláci jsou stejní (anebo alespoň velice podobní). V oficiálních školních učebnicích bylo sotva možno narazit na specifické rysy místních kultur a dějin. Místní nářečí, jež byla vydávána za podřadné a pokleslé verze úřední polštiny, byla zesměšňována a vylučována z veřejného a úředního styku[1]. Kulturní odlišnosti byly tolerovány jen

[1] Sołdra-Gwiżdż, Teresa: *Szkoła jako instytucja wpływająca na kształt więzi regionalnych.* Opole, PIN – Instytut Śląski w Opolu 1992a. – Sołdra-Gwiżdż, Teresa: Wielokulturowość Śląska Opolskiego i jego młodego pokolenia w perspektywie socjologicznej. In: *Region jako przyszła struktura europejska.* Bach, Dittrich Heffner, Krystian, Opole – Muelheim 1992b, s. 45–53.

v podobě činnosti ve volném času jako například ve folklorních sdruženích a takzvaných písňových a tanečních souborech. Tato politika byla motivována ideologickým předpokladem plebejského původu společnosti. Jediný oficiálně přijatý model byl centrálně šířen vzdělávací soustavou a masovými sdělovacími prostředky. Tento model měl sloužit aktuálním politickým potřebám systému, a tak byly zdůrazňovány jen vybrané prvky polské kultury, jež byly prezentovány jako obecně platné pro celou společnost[2].

Přes změnu režimu je polská kultura nadále ovládána centralizovaným modelem, v němž není místa pro regionální odlišnosti a varianty. To je obzvláště skličující pro příslušníky hraničních skupin, které se od takového modelu podstatně liší. Pohraniční skupiny na východě a západě Polska jsou v důsledku dlouhého procesu kulturní interakce z kulturního hlediska smíšené. Hraniční skupiny jsou charakteristické díky své specifické kultuře, jež směšuje prvky sousedních kultur.

V tomto příspěvku se zaměřím na Slezsko, konkrétně na oblast Opolského Slezska, kde se prolínají dvě odlišné kultury slovanského a germánského původu, jmenovitě polská kultura a německá kultura. V době, kdy v Evropě vznikaly státní útvary, bývalo Slezsko součástí království piastovské dynastie (10.–13. století) díky národnostní a kulturní orientaci tohoto kraje. V následujících stoletích se Slezsko stalo postupně součástí českého, habsburského a pruského státu v důsledku politických událostí: válek, dynastických střetů a spojenectví atd. Je skutečností, že od konce 16. století zůstala velká část Slezska za hranicemi území spravovaného Polskem. Je velice těžké vymezit české vlivy, protože polská a česká kultura si byly po dlouhý čas velice podobné, obzvláště v pohraničních územích. Je ovšem možné konstatovat, že kultura Slezanů zůstala slovanská, polská. V průběhu staletí pouze ti Slezané, kteří prošli německou vzdělávací soustavou, nacházeli uplatnění v německé státní správě a v soukromých podnicích či sloužili v německé armádě. Po vstupu do odlišného společenského prostředí ztratili kulturní vazby na své polské kořeny a původ. Městská i venkovská společenství a rovněž katolické duchovenstvo byly nadále polské[3].

Ve Slezsku bylo možno tak jako ve všech pohraničních oblastech sledovat, jak tu v dlouhých údobích prolínání odlišných, hraničních kultur nabývalo

[2] Kloskowska, Antonina: Problematyczność rozwoju kultury. *Kultura i Społeczeństwo*, 1991, č. 1.
[3] Dziewulski, Władysław: *Dzieje ludności polskiej na Śląsku Opolskim od czasów najdawniejszych do Wiosny Ludów*. Opole, Instytut Śląski w Opolu 1972. – Marek, Franciszek: *Działalność społeczna i narodowa ks. J. Szafranka*. Opole, Zeszyty Naukowe WSP 1968.

různé formy různé intenzity. Vliv každé z těchto kultur na místní obyvatelstvo se liší. Všeobecně platí názor, že ve slezských rodinách, vesnicích a místních společenstvích, jež jako celek zůstaly polské, se vyskytli jedinci ochotní přebrat německou kulturu. Tato situace panovala až do 19. století, tj. až do doby, kdy začaly vznikat novodobé evropské národy. Tehdy neexistovalo Polsko jako nezávislý stát a jeho bývalé území si mezi sebou rozdělily tři okupační mocnosti: Prusko, Rusko a habsburská monarchie. Každá z těchto říší usilovala o vybudování vlastní moderní, silné státní správy. V Prusku zahájil Otto von Bismarck rozsáhlou kampaň, jež měla za účel integrovat společnost zaváděním jednotných, společných kulturních modelů[4]. Ve Slezsku, jež bývalo částí Pruska, měl tento projekt podobu plánovité germanizační politiky uplatňované pouze na ty skupiny, jež opustily místní společenství a postoupily na společenském žebříčku. Obyvatelé Slezska vesměs odmítali rozdělení podle národních měřítek a spíše se identifikovali s národnostním rozdělením. Tento jev zdůraznil Max Weber ve své diskusi o tvoření novodobých národů a národních hranic v Evropě[5].

Po první světové válce mělo být Slezsko na základě versailleského míru rozděleno mezi Polsko, Československo a Německo, avšak ve skutečnosti zůstalo pod německou správou. Teprve po třech protiněmeckých povstáních v letech 1919, 1920 a 1921, po nichž byl ve Slezsku vykonán plebiscit, se na základě výsledku lidového hlasování Rada velvyslanců rozhodla přičlenit malou část východního Slezska do nově ustaveného polského státu. Zbytek oblasti zůstal uvnitř hranic Německa. Tam potom ve třicátých letech zahájil nacistický režim nemilosrdnou kampaň s cílem přivtělit obyvatele Slezska k německému národu. Slezané byli vystaveni germanizaci ze strany státních orgánů a ti, kdo se jí postavili, byli předmětem tvrdých trestů, včetně deportací do vyhlazovacích táborů. Aby byly odstraněny veškeré pochyby o německém charakteru Slezska, úřední názvy míst byly změněny tak, aby zněly výlučně německy. Za týmž účelem byla měněna nejen pravidla výslovnosti, nýbrž i příjmení. Byl zaveden úřední seznam křestních jmen. Děti podléhaly povinnosti navštěvovat německé školy a pak následoval zákaz mluvit polsky či místním nářečím. V důsledku tohoto procesu kulturní prostředí ve Slezsku náhle ztratilo svůj přirozený charakter a stávalo se čistě německým. Tato politika měla očekávaný úči-

[4] Grzybowski, Konstanty: *Rzeczy odległe a bliskie*. Warszawa, Książka i Wiedza 1964.
[5] Weber, Max: The Nation. In: *From Max Weber; Essay in Sociology*. Gerth, Hans – Mills, Charles, W. (ed.), London, Routledge – Kegan Paul 1948, s. 171–179.

nek. Už na počátku čtyřicátých let se počet lidí otevřeně se hlásících k polskému původu zmenšoval, zatímco rostl počet těch, kdo byli lhostejní k svému národnostnímu původu a obyvatelstvo „dvojnárodních" a „místních občanů" rostlo. Během jediné generace byla poškozena kulturní základna této skupiny.

V části Slezska pod polskou správou se rovněž objevily určité potíže. Ty byly vyvolány střetem kultur představovaných Slezany a polskými přistěhovalci přicházejícími z centra země (hlavně z Malopolska). Odlišné kulturní návyky nových příchozích, jejich rozdílné projevy národní identity, přezíravý postoj k specifické povaze této oblasti, neznalost života místního společenství a rovněž nedostatečná kvalifikace nových správních orgánů v oblasti způsobovaly stále větší odpor Slezanů[6].

Velmi podobné jevy se zopakovaly po druhé světové válce, kdy bylo celé Slezsko přivtěleno k polskému státu. Střet kulturních odlišností, společenská degradace a neznalost specifického rázu kraje, jíž se vyznačovala nová vláda, vedly k několika konfliktům, jež byly ještě vyostřovány následky války. Válečné zločiny spáchané na Polácích byly připsány celému německému národu, včetně Slezanů, k nimž se přistupovalo s nedůvěrou a opovržením, jelikož byli až do roku 1945 občany Německé říše. Slezané znovu nabyli občanská práva teprve roku 1949, to znamená až po dokončení národních prověrek, kdy museli prokazovat svůj polský původ. V dnešní době zní tato akce sotva uvěřitelně a přijatelně.

Kromě toho se Slezané, kteří přestavovali pohraniční skupinu, najednou ocitli v oblasti, jež už paradoxně nebyla pohraničím. Stalo se to proto, že byla vytyčena nová polsko-německá hranice na Odře a Nise a že byl završen proces národních prověrek v Dolním Slezsku (to znamená v Kladsku a kraji kolem Vratislavi a Lehnice). Navíc byli Němci a germanizovaní Slezané deportováni do Německa a jejich místo zaujali polští přistěhovalci pocházející z někdejších východních oblastí Polska (z krajů kolem Lvova a Vilniusu), jež byly přičleněny k Sovětskému svazu. A tak místní společenství obývající Opolské Slezsko sice zůstalo z hlediska své kultury hraniční skupinou, avšak ztratilo přímý styk s tou německou kulturní oblastí, s níž druhdy sousedilo. Slezané se tak vlastně stali jakousi enklávou či

[6] Kopec, Eugeniusz: Z zagadnień integracji językowej śląskich kresów Rzeczpospolitej. In: *Z zagadnień integracji i unifikacji II Rzeczpospolitej.* Chlebowczyk, Józef (ed.), Katowice, Uniwersytet Śląski 1980, s. 7–49. – Kopec, Eugeniusz: *Południowo-zachodnie kresy Rzeczpospolitej, 1918–1939.* Katowice, Uniwersytet Śląski 1981. – Kopec, Eugeniusz: *„My i oni" na polskim Śląsku.* Katowice 1986.

reliktem bývalé pohraniční kultury, obklopeni svou původní polskou kulturou. Situace se dále komplikovala, protože noví přistěhovalci přicházeli z ostatních pohraničních oblastí Polska a zastupovali odlišnou hraniční kulturu, formovanou kulturním prolínáním s ukrajinskou a litevskou kulturou. A tak ti bezprostřední sousedé Slezanů, kteří se přistěhovali z někdejšího východního pohraničí Polska, představovali spíše kulturní směs než „čistě polskou" kulturu.

V komunistickém Polsku představovali Slezané menšinu, kterou jak vláda, tak ostatní vrstvy společnosti přijímaly jen s nedůvěrou. Odpor pociťovaný vůči všem atributům německé povahy i samotnému Německu převládal u všech ostatních skupin polského národa, což způsobovalo, že si od Slezanů udržovaly odstup. K Slezanům se přistupovalo s nedůvěrou, jež byla v krystalické formě vyjádřena bezprecedentní prověrkou národní spolehlivosti. Vláda nedbala jejich nadějí, že po přičlenění Slezska do Polska už nebudou utlačovanou a přehlíženou vrstvou. Věřili, že se stanou skutečnými pány v kraji, kteří budou řešit hlavní problémy svého kraje[7]. To se však vůbec nestalo a vývoj se ubíral opačným směrem. Slezská kultura, o níž bylo prohlášeno, že je zamořena německými vlivy, byla a stále je považována za podřadnou, a tak ji bylo nutno buď vyhladit nebo aspoň změnit. Slezané se tudíž stali předmětem polonizace – tato politika vlastně byla germanizací v opačném gardu. A znovu: zeměpisné názvy, příjmení i křestní jména se musela měnit tak, aby vyhovovala polským měřítkům. Slezané byli nuceni přizpůsobovat se oficiálním národním měřítkům homogenní polské kultury[8]. Přesto se Slezanům podařilo uchovat si vlastní specifickou kulturu. V sedmdesátých letech se stali argumentem užívaným v polské zahraniční politice. Polská vláda udělila Slezanům právo na emigraci do Západního Německa v rámci projektu takzvaného sjednocování rodin. Na oplátku dostávala od Západního Německa finanční půjčky za velice výhodných podmínek[9]. Takto se vláda dostávala k penězům, za-

[7] Kwaśniewski, Krzysztof: *Adaptacja i integracja kulturowa ludności Śląska po II wojnie światowej.* Opole, Zeszyty Naukowe WSP 1966. – Kwilecki, Andrzej: Zagadnienia integracji ludności rodzimej i osiedleńczej na Ziemiach Zachodnich. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, č. 3, s. 327–359.

[8] Golachowski, Stefan – Sukiennicki, Herbert: Pierwszy etap osadnictwa na Śląsku Opolskim. Katowice – Wrocław, Instytut c 1946. Szmeja, Maria: Starzy i nowi mieszkańcy Opolszczyzny. Opole, PIN – Instytut 1997. Kowalik, Helena: (O)polski exodus. Biuletyn informacyjny WOINTE, Opole 1990, č. 4.

[9] Osmańczyk, Jan, E.: *Kraj i emigracja. Mowy sejmowe posła ziemii opolskiej.* Opole, Istytut Śląski – Instytut Naukowo-Badawczny 1983. – Bielski, Jerzy: *Emigranci ze Śląska Opolskiego do Republiki Federalnej Niemiec.* Opole, Instytut Śląski w Opolu 1986. – Korbel, Jan: *Emigracja z Polski do RFN. Wybrane problemy.* Opole, WSP w Opolu 1986, Seria B: Studia i Monografie, č. 92.

tímco se zbavovala nežádoucí vrstvy obyvatelstva. V sedmdesátých a osmdesátých letech se značný počet Slezanů, kteří se ve vlasti cítili jako bezdomovci, odstěhoval do Západního Německa, k čemuž byli povzbuzováni politikou německé vlády. Jenže zakrátko se emigrace zproblematizovala, protože se ukázalo, že finanční podpora nabízená přistěhovalcům německou vládou je minimální[10]. Když emigrační vlna opadla, odříznutí Slezanů od kulturního prostředí bylo považováno za cosi podivného a nepřirozeného. Svou kulturní jedinečnost prokazovali mimo jiné zakládáním výlučně slezských sdružení, jako například Sociálního a kulturního spolku německé menšiny v Polsku[11].

Co vysvětluje takové chování Slezanů? Slezsko je považováno za kulturní pohraničí nejen Poláky, nýbrž také Němci. Pro Němce je Slezsko vzdáleným východním pohraničím, k němuž jen hrstka má hlubší vztah kvůli bývalým rodinným poutům či vzpomínkám. Když Slezsko v minulosti tvořilo součást německého státu, mělo postavení pohraniční oblasti. Odezva průmyslové revoluce, která proběhla v Prusku, byla ve Slezsku poměrně slabá. Hospodářský rozvoj oblasti do značné míry závisel na celostátní ekonomice, v níž hrála roli doplňku. Ekonomický rozvoj Slezska byl v rukou německých vlastníků a správců v místním průmyslu i zemědělství. Slezsko považovali za jakousi vnitřní kolonii, abychom použili výraz Michaela Hechtera[12]. To znamená, že Slezsko bylo zdrojem surovin a levné pracovní síly. Průmyslníci v této oblasti usilovali o zisk prostřednictvím extenzivní ekonomické strategie. A tak byly německé investice ve Slezsku menší než v ústředních oblastech země. Avšak přestože tato politika byla spíš restriktivní, i tak přinášela Slezsku i prospěch. Hospodářství kraje mohlo růst, jelikož představovalo součást rychle rostoucího ekonomického systému státu[13]. Slezané se seznamovali s moderní technikou a pracovními metodami dříve než ostatní Poláci. Rovněž si dříve osvojovali požadavky a režim práce v průmyslu, dříve se naučili zacházet se stroji a prů-

[10] Trzcielinska-Polus, Alexandra: Sytuacja emigrantów z Polski w RFN, zwlaszcza tzw. Wysiedlenców. In: *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec polskiej ludności rodzimej na Śląsku w latach 1949–1990/91*. Lis, Michal (ed.), Opole, PIN – Instytut 1992, s. 125–143.

[11] Berlińska, Danuta: Odrebnoś kulturowo-społeczna województwa opolskiego. In: *Śląsk Opolski. Region i jego struktura*. Malarski, Stanisław (ed.), Opole, PIN-Instytut Śląski w Opolu 1992, s. 116–125.

[12] Hechter, Michael: *Internal Collonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536–1966*. London, Routledge – Kegan Paul 1975.

[13] Rusinski, Władysław: *Rozwój gospodarczny ziem polskich*. Warszawa, Książka i Wiedza 1969. – Landau, Zbigniew – Tomaszewski, Jerzy: *Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939*. Warszawa, Książka i Wiedza 1971.

myslovým zařízením a dříve než u ostatních Poláků se u nich vžila pravidla kolektivní práce. Třebaže Slezané zpravidla zaujímali místa nejnižšího řádu, byli to velice dobří pracovníci. Ačkoli nereprodukovali celou společenskou strukturu, byli v ní přítomni[14]. Jejich zkušenosti s fungováním průmyslové organizace jsou o několik generací starší než u ostatních Poláků, takže jejich postoj k práci je zcela jiný než u Poláků. Po druhé světové válce toto vše nemělo kladný účinek na kraj a ty obyvatele, kteří zůstali v Polsku. Polská vláda praktikovala ve Slezsku stejné koloniální vykořisťování, jako tomu bývalo za německého režimu. Zatímco civilizační úroveň byla v kraji vyšší než v ostatní zemi, Slezsko bylo znovu donuceno sehrát roli zdroje surovin a moderního průmyslového zařízení a místní obyvatelé (zbavení svých občanských práv) sloužili jako levná, i když vysoce kvalifikovaná pracovní síla[15].

Třebaže Slezané strávili celé věky pod německou vládou a působili v rámci struktur německé společnosti (a tak se podíleli na práci v průmyslu a také si odbývali vojenskou povinnost), nejsou dodnes Němci považováni za plnohodnotné členy společnosti. Slezané, kteří se odstěhovali do Německa, tam jsou přijímáni spíše jako cizinci než krajané. Jejich kulturní odlišnost bývá přeháněna a opět se k nim uplatňuje ryze účelový přístup[16]. Proto jejich úsilí o emigraci do Německa slábne. Dnes zpravidla dávají přednost možnosti sezónní práce v Německu před emigrací do této země. Zůstávají sice v Polsku, avšak více než kdy jindy tu jsou odhodláni dávat najevo svou kulturní identitu. Mnozí z nich jsou členy Spolku německé menšiny v Polsku. Nicméně Slezané cítí ve vztahu k Němcům kulturní odlišnost. Výrazem tohoto postoje je jejich nedávný pokus ustavit se jako oficiálně uznávaný národ.

Slezané jsou podle Frederika Bartha hraniční národnostní skupinou. Svou specifickou kulturu zformovali v interakci s kulturně odlišnými sousedy. Jejich identifikace jako samostatné menšiny je založena na podob-

[14] Brożek, Andrzej: W latach 1850–1890. In: *Dzieje Górnego Śląska w latach 1816–1947.* Hawranek, Franciszek (ed.), Opole, Instytut Śląski w Opolu 1981, s. 141–197. – Łepkowski, Tadeusz: *Polska – narodziny nowoczesnego narodu 1764–1870.* Warszawa, PWN 1967. – Szramek, Emil: Ks. J. Kapica, życiorys a zarazem fragment historii Górnego Śląska. *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku.* T. III, Katowice 1931.

[15] Berman, Jakub: Wywiad. In: Oni. Torańska, T. (ed.), London, Aneks 1985, s. 225–356. Kowalski, Zbigniew: *Powrót Śląska Opolskiego do Polski.* Opole, Instytut Śląski w Opolu 1988.

[16] Kurcz, Zbigniew: *Mniejszoś niemiecka w Polsce.* Wrocław, Uniwersytet Wrocławski 1995. – Trzcielinska-Polus, Alexandra: Sytuacja emigrmatów z Polski w RFN, zwłaszcza tzw. Wysiedlenców. In: *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec polskiej ludności rodzimej na Śląsku w latach 1949–1990/91.* Lis, Michal (ed.), Opole, PIN – Instytut 1992, s. 125–143.

nosti či odlišnosti hodnot a kulturních zvyků. Tyto kulturní meze současně nejsou smazávány styky se skupinami odlišných kultur[17]. Slezané, Poláci a Němci totiž představují skupiny, které žily po dlouhá staletí v bezprostředním sousedství, a přitom spadaly pod rozličná kulturní centra. Dlouhodobá kulturní izolace Slezanů od jejich mateřské polské kultury způsobila, že jejich kultura je plná polských archaismů, přičemž jí scházejí ony prvky polské kultury, jež se vyvinuly později. Pokud jde o strukturu a gramatiku slezského jazyka, mluvená forma je v podstatě dialektem polštiny. Naproti tomu slovník představuje směs polských, německých a slezských slov. Přebírání prvků německé kultury Slezany bylo vysoce selektivní a také bylo určováno potřebou udržovat styk a působit zdárně v odlišném kulturním prostředí. Slezané přebrali z německé kultury to, co jejich vlastní kultura postrádala: technickou terminologii, nové organizační rámce, atd.

Slezané vytvořili vlastní specifickou kulturu, jež se lišila od kultury Poláků a Němců. Lze je považovat za národnost v tom smyslu, jejž tomuto pojmu dala Ewa Nowická. Ta konstatovala, že „národností je taková skupina, jejíž příslušníci věří, že se liší od ostatních a ostatní je za takové považují". Tento individuální charakter se týká:

- kultury (to jest jazyka a zvyků),
- historické genealogie, pokud jde o společnou historii a biologické a rasové prvky,
- někdy i osobních vlastností,
- přítomností na určitém konkrétním území (méně v případě kočovníků, více v případě ustáleného obyvatelstva)[18].

Slezskou národnost lze rovněž definovat na základě jiné definice, která zdůrazňuje společné kulturní hodnoty a jejich roli v sebevymezení skupiny a vnímání jejím okolím[19]. Tyto kulturní prvky jsou klíčové pro určení kulturních hranic takové skupiny. Členové dané skupiny si zpravidla nejsou vědomi takových prvků, dokud se nedostanou do styku s cizinci. Potom se stanou jak kulturní symboly takové národnosti, tak vědomí skupinové sounáležitosti klíčovými[20]. Způsob, jakým se národnostní symboly a sounáležitost s určitou skupinou projevuje, je dán nejen úrovní vědomí u členů

[17] Barth, Frederik: Introduction. In: *Ethnic Groups and Boundaries*. Barth, Frederik (ed.), Boston, Little Brown and Company 1969.
[18] Nowicka, Ewa: Przyczynek do teorii etnicznych mniejszości. In: *Zało enia teorii asymilacji*. Kubiak, Hieronim – Paluch, Andrzej (ed.), Kraków, Ossolineum 1980, s. 105–127.
[19] Narroll, Raoul: Ethnic Unit Classification. *Current Anthropology*, 5, 1964, č. 4.
[20] Cohen, Anthony, P.: Boundaries of Counsciousness, Counsciousness of Boundaries. Critical Question for Anthropology. In: *The Anthroplogy of Ethnicity. Beyond Ethnic Groups Boundaries*. Vermeulen, Hans – Govers, Cora (ed.), Amsterdam, Het Spinhus 1994, s. 59–81.

této skupiny, nýbrž také postojem k okolí. Skupina se chce cítit bezpečná. Proto se její individuální charakter projevuje jen tehdy, když si skupina spočítá zisky i ztráty, jež se pojí s takovým vnějším projevem. Stává se, že skupina, která předvádí svůj individuální charakter příliš silně, může probudit agresivitu u ostatních a stát se obětním beránkem. Symboly, jež skupinu odlišují od ostatních, jsou záhy přebírány masovými komunikačními prostředky, jež pak začínají danou skupinu klasifikovat podle těchto symbolů, čímž vytvářejí stereotypy[21]. V případě Slezanů jsou symboly, jež používají k identifikaci sebe samých, tak ostatních, velice prosté. Tytéž symboly jsou používány i jinými skupinami žijícími v jejich prostředí. Slezané dlouhou dobu přiřazovali jedince ke své vlastní národnosti, pokud se narodili ve Slezsku rodičům, kteří tento kraj obývali, když byl pod německou vládou, pokud uměli německy a ovládali místní nářečí. Tatáž identifikační měřítka používají i nově příchozí, aby jedince přiřadili k Slezanům[22]. Situace, v níž je prostředí naladěno rezervovaně či dokonce nevraživě k určité skupině, způsobuje, že tato skupina se uzavírá ve vlastních sférách. Tím se její odlišný charakter zvýrazňuje a její specifické rysy se stávají dominantní[23].

Kulturní pouta Slezanů jak k Polákům tak k Němcům zavdávají podnět k otázce, ke kterému z obou národů Slezané doopravdy patří. V současné době se zdá, že Slezané netouží po spojení ani s jedním. Malá skupina slezských aktivistů se nedávno pokusila získat oficiální uznání slezského národa. Dosud byla tato snaha spíš neúspěšná. 25. června 1997 zaregistroval vojvodský soud v Katowicích Svaz obyvatel slezského národa. Toto rozhodnutí 24. října 1997 potvrdil i odvolací soud, jenže 18. března 1998 Nejvyšší soud předchozí rozhodnutí zrušil. Podle jeho verdiktu žádný slezský národ neexistuje.

Lze tedy Slezany považovat za národ? Podle Floriana Znanieckého představuje národ specifickou kulturní skupinu, která se sice skládá z menších skupin, avšak má společný hodnotový systém, podle něhož se řídí členové

[21] Gans, Herbert, J.: Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 2, 1979, č. 1, s. 1–20.

[22] Szmeja, Maria: Polacy, Niemcy czy Ślązacy? Rozwa ania o zmienności identyfikacji narodowej Ślązaków. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 1681, 1994, s. 35–47.

[23] Weber, Max: Ethnic Groups. In: *Theories of Society. Foundation of Modern Sociological Theories*. Parsons, Talcott – Shils, Edward – Naegele, Kaspar – Pitt, Jesse (ed.), New York, Free Press 1961, s. 305–309. – *Dziewulski, Władysław: Dzieje ludności polskiej na Śląsku Opolskim od czasów najdawniejszych do Wiosny Ludów*. Opole, Instytut Śląski w Opolu 1972. – Brożek, Andrzej: W latach 1850–1890. In: *Dzieje Górnego Śląska w latach 1816–1947*. Hawranek, Francizsek (ed.), Opole, Instytut Śląski w Opolu 1981, s. 141–197.

této skupiny. Kultura je tu považována za kolektivní produkt a obsahuje velké množství systémových hodnot, z nichž každá je soustředěna kolem určitého základního typu. Florian Znaniecki rozlišuje dva hlavní typy kulturních skupin: lid a národ. Lid představuje skupinu, která vznikla jako syntéza malých, jednoduchých sdružení. Má poměrně jednoduchou vnitřní strukturu. Její pouta jsou hlavně přirozená a má tendenci uzavírat se. Tato skupina je homogenní a stabilní, pokud jde o její náboženství, rodinná pouta a hospodářství. Jenže ve vztahu k slezské menšině je tato definice příliš zjednodušující, a proto já ji zařadím jako národnostní skupinu. Je nutno zdůraznit, že Slezané národ nepředstavují, jelikož národ je vyšší forma kulturního společenství, jež je plodem sjednocujícího procesu obyvatel. Národ má složitou vnitřní strukturu, založenou na nepřímé kontinuitě. Jeho vazby mají územní charakter a národ má tyto další rysy: tendenci pohlcovat a absorbovat menší skupiny, snahu dosahovat organické jednoty a usilovat o neustálý rozvoj. Příslušníci národa se vyznačují vědomou sounáležitostí[24].

Slezané jakožto skupina všechny tyto rysy nemají. Kupříkladu vnitřní struktura této skupiny je poměrně jednoduchá, stálá a ve vztahu k vnějšímu pozorovateli jasná. Není tu plnohodnotná společenská struktura, což znamená, že ve slezském společenství nejsou přítomny všechny třídy a společenské skupiny. Slezané nevykazují nijakou snahu pohlcovat jiné skupiny. Naopak se spíše snaží udržovat si odstup od ne-Slezanů a ve vzájemných vztazích neusilují o jejich podmanění. Nezávislý národ tedy netvoří. Působí na pomezí dvou velikých národů a vstupují do složitých vztahů k nim. Druh příslušnosti ke skupině, ať již národnostní či národní, se projevuje ve formě skupinové identifikace. Když Anthony Cohen zkoumal národnostní skupiny, výstižně poznamenal, že hranice skupiny nejsou záležitostí nějakého administrativního předělu, nýbrž otázkou vědomí příslušníků takových skupin. Hranice jsou představovány horizontem uvažování kdo je kdo, kdo jsou ostatní. A tak neexistují žádná jednotná pravidla určující, že by meze stanovené jedincem byly společensky méně důležité než ty, které stanovují celá společenství. Krom toho můžeme mít za to, že existuje kolektivní identita a že taková identita není pouhým shlukem nejnižších forem jednotlivých postojů. Je jí vlastní povaha, jež se podobá individuální povaze[25].

[24] Znaniecki, Florian: Studia nad antagonizmem do obcych. *Przegląd Socjologiczny,* t. 1, 1930/31, č.2–4, s. 158–209. – Znaniecki, Florian: *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości.* Warszawa, PWN 1990.

V pohraničí má identifikace určité skupiny bezesporu kontextuální povahu. Jedinec, jenž je ve styku s cizími osobami, nebo zkoumá vlastní postavení v širším společenském kontextu, se víceméně jasně a jednoznačně identifikuje s určitou národnostní skupinou[26]. Nicméně společenský vliv je důležitý po celou délku trvání tohoto spojenectví s určitou skupinou. Postavení jedince ve skupině, posouzení vlastní skupiny jako takové a také okolních skupin se často mění.

Pojem relativizace cizí osoby je již v sociologii znám. To znamená, že v závislosti na společenské situaci nejsou vždy tytéž skupiny považovány za cizí. V polském sociologickém myšlení byl tento jev popsán Florianem Znanieckým v jeho „Studiích antagonismu vůči cizincům" na příkladu Velkopolska[27]. Obyvatelé Velkopolska považovali v meziválečném období v určitých společenských situacích za kulturně bližší Němce než Poláky z ostatních území, jež během rozdělení Polska patřila jiným říším. Kulturní odcizení nově příchozích z Kongresového království Polska, jež se objevovalo v mnohých sférách života, bylo silnější než národní odcizení vůči Němcům.

Obdobný jev vylíčil Eugeniusz Kopec ve Slezsku v době druhé Polské republiky (1918–1939). Ve Slezsku byli Poláci, kteří sem přišli z kongresového Polska a z Haliče, považováni Slezany za cizince; obzvláště proto, že se zmocnili vysokých míst v průmyslu a ve státní správě[28]. Po druhé světové válce se historie opakovala. Ukázalo se, že Poláci přicházející z jiných krajů země jsou Slezanům kulturně vzdáleni a totéž platilo i naopak. Poválečné sociologické studie o Opolském okrese se soustřeďují hlavně na snahu úřadů přizpůsobit slezskou kulturu polskému národnímu standardu a vymazat veškeré zvláštnosti tohoto kraje[29]. Slezané pociťovali jinakost polské kultury, když byli vystaveni tlaku polonizace podle politiky vnuco-

[25] Cohen, Anthony, P.: Boundaries of Counsciousness, Counsciousness of Boundaries. Critical Question for Anthropology. In: *The Anthroplogy of Ethnicity. Beyond Ethnic Groups Boundaries*. Vermeulen, Hans – Govers, Cora (ed.), Amsterdam, Het Spinhus 1994, s. 59–81.

[26] Horowitz, Donald, L.: *Ethnic Identity. In: Ethnicity, Theory and Experience*. Glazer, Nathan – Moynihan, Daniel, P. (ed.), Harvard, Harvard University Press 1978, s. 111–140.

[27] Znaniecki, Florian: Studia nad antagonizmem do obcych. *Przegląd Socjologiczny*, t. 1, 1930/31, č.2–4, s. 158–209.

[28] Kopec, Eugeniusz: *„My i oni" na polskim Śląsku*. Katowice 1986.

[29] Golachowski, Stefan – Sukiennicki, Herbert: *Pierwszy etap osadnictwa na Śląsku Opolskim*. Katowice – Wrocław, Instytut c 1946. – Szmeja, Maria: *Niemcy? Polacy? Ślązacy! Rodzimi mieszkańcy Opolszczyzny w świetle analiz socjologicznych*. Kraków, Universitas 2000. – Śmielowska, Maria: *Kulturowe, polityczne i gospodarcze uwarunkowania świadomości etnicznej Ślązaków*. Opole, PIN – Instytut 1989. Kowalik, Helena: (O)polski exodus. Biuletyn informacyjny WOINTE, Opole 1990, č. 4.

vané úředními místy. V důsledku toho přestala jejich historická identifikace – to znamená identifikace se skupinou na základě historických zkušeností – vyvěrat z participační identifikace, to znamená se skupinou, uvnitř které se ocitli[30]. Společenský výzkum provedený v osmdesátých a devadesátých letech odhalil, že ze společenské paměti Slezanů byly vytěsněny veškeré aspekty kladných zkušeností s Polskem z minulosti. Význam povstání Slezanů z let 1919, 1920 a 1921, jež vedla k plebiscitu a alespoň částečnému přičlenění Slezska do Polska, byl „zapomenut" nebo bagatelizován. Jen málokdo byl ochoten přiznat, že se jich zúčastnili jeho příbuzní; zdůrazňuje se jejich účelovost a zpochybňují se motivy i morálka povstalců. Nikdo se nezmiňuje o polském předválečném menšinovém školství či o příbuzných, kteří z něho měli prospěch. Chabé znalosti němčiny u nejstarších příbuzných nikoho nepřekvapují, avšak zároveň ani nezavdávají podnět k reflexi. Je tu zřetelný únik před ideologiemi. Nic polského už není přitažlivé – ani kultura, ani jazyk a dokonce ani stát.

Od poloviny osmdesátých let, zejména po zlomové změně režimu roku 1989, se stává stále častěji, že utrpení způsobené Poláky po válce se v kolektivní paměti znovu vynořuje. Tomuto stavu určitě napomohla svoboda slova, jež v Polsku zavládla. Konečně lze volně hovořit i o utrpení, jež bylo až dosud zahalováno mlčením. Avšak jak se zpravidla stává, když je nutno se vyrovnat s nějakou palčivou záležitostí, fakta jsou opět poněkud překrucována. V současné době se pozornost zaměřuje na utrpení a nespravedlnost způsobené polskou stranou, zatímco ty, jež spadají na vrub Němců, se z paměti vytěsňují. Slezané jako by nevěděli nebo si nevzpomínají, že bezprostředně po válce byly poměry velice těžké i pro ostatní polské občany. Vnucení socialistického režimu bylo doprovázeno represemi, jež dolehly na všechny, kdo se novému řádu stavěli na odpor. Je ovšem pravda, že Slezané se ocitli v horším postavení než ostatní obyvatelé Polska. Ulpělo na nich stigma bývalých německých občanů a vojáků wehrmachtu. Byli všeobecně odsuzováni za účast ve válce, třebaže jejich politická angažovanost byla jen slabá.

Nesmíme ovšem přehlédnout skutečnost, že germanizační politika nastolená Německem byla stejně tak účinná jako neúprosná. V důsledku této politiky byla jedna generace formována v odtrženosti od svých kulturních kořenů a tito lidé, kterým je teď kolem padesáti let, s sebou toto břímě dosud vláčí. Jednoduše neznají skutečnosti ze vzdálenější minulosti a pouze si

[30] Gordon, Milton: *Assimilation in American Life*. Oxford, Oxford University Press 1964.

vybavují vzpomínky z dětství. A tak když uvažují o minulosti tohoto kraje, na mysli jim vytane pouze to, co je váže k Němcům a co chtějí předat potomstvu. Svůj násilný přeryv v identifikaci překlenují krajním posilováním někdejších pout k německé kultuře a německému národu. Takto oslabují participační identifikaci s polskou skupinou a aktualizují svou historickou identifikaci s německou skupinou. Všeobecně platí, že nejsou obeznámeni ani s klíčovým děním polských dějin, ani s polskými slavnými historickými postavami. Třebaže Slezané většinou navštěvovali po válce polské školy, neodnesli si z nich žádné vědomosti o Polsku. Polské otázky připadají nezajímavé Slezanům, kteří jako skupina v současné době reinterpretují svůj vlastní životopis a hledají kořeny v kultuře, jež se liší od toho, v čem spatřovali svůj cíl jejich rodiče i prarodiče. Vědomosti Slezanů o současném Polsku a postavách jeho veřejného života jsou minimální. Vše, co je spjato s Polskem, je pro ně nezajímavé či nepodstatné. Ovšem jejich vědomosti o Německu jsou stejně minimální (s jednou výhradou: většina z nich neměla ve školách německé dějiny). Nedostatek vědomostí není výsledkem neschopnosti obstarat si dostupné informace. Je to důsledkem buď neochoty shánět je nebo nedostatku skutečného zájmu o německou společnost a stát.

Identifikace členů skupiny se může na jednotlivých úrovních společenské struktury lišit. To znamená, že v užší či širší rodině nebo v místním společenství nemusí nutně splývat s určitou národností či národem. Takový jev se dosud zachoval ve Slezsku. A tak v rámci jedné rodiny či jednoho místního společenství se jejich různí členové mohou identifikovat s polským či německým národem. Identifikace s původní skupinou je sice běžná, avšak liší se uvnitř složitějších forem společenské organizace.

Protože identifikace se skupinou nemá stálý charakter a jeho forma je ovlivněna okolnostmi, lze hovořit o:

- potenciální identifikaci, to znamená takové, jež vzniká a je prezentována jako výsledek dané společenské situace,
- vědomé identifikaci, jež je záměrně zdůrazňována, pokud jde o její zásadní odlišnost od okolí, a jejíž obsah je stálý[31].

Na základě sociologického průzkumu uskutečněného v Opolském okrese lze konstatovat, že Slezané se sami identifikují (uvědoměle) na úrovni národnosti. Všichni se za všech společenských okolností sami označují za Slezany. Jejich identifikace s mateřskou skupinou je evidentní a stálá a je

[31] Szyfer, Anna: Tożsamoś kulturowa – Warmiacy. *Przegląd Zachodni*, 2, 1991, s. 73–83.

dosahována prostřednictvím identifikace jednotlivce s určitým systémem kulturních symbolů a jejich významů, jež jsou pro danou skupinu typické.

Když Edward H. Spicer analyzoval četné kultury popisované historiky a etnografy, vytvořil univerzální soustavu znaků, jež lidé používají pro svou kulturní identifikaci[32]. Analogickou soustavu stálé identifikace lze vytvořit i v případě Slezanů. Tato soustava bude obsahovat tyto znaky:

- **území**, to znamená Slezsko; s ním se všichni identifikují, přestože jeho zeměpisný rozsah lze těžko přesně vymezit. Spolu s Opolským okresem zahrnuje Katovické vojvodství, avšak nikoli Vratislavské vojvodství, kde se značný podíl obyvatel rekrutuje z přistěhovalců z východního Polska;
- **jazyk, to znamená nářečí**; všichni Slezané je používají za všech společenských okolností a skupinová sounáležitost je touto znalostí podmíněna;
- **náboženství** či spíše jeho schopnost uspokojovat náboženské potřeby skupiny; církev patří k nejzákladnějším institucím slezského společenského života;
- **práce** nebo přesněji řečeno kult práce; obzvláště fyzické práce a nechuť k jiným formám životních činností;
- **společné prožitky**; ty jsou poněkud selektivní ve výkladu dějin; připomínány jsou události z minulosti – jednou je poutají k polskému národu, jindy zase k německému;
- **postoj k cizincům**, to znamená schopnost izolace od záporně naladěného okolí, aby se předešlo konfliktům.

Taková soustava kulturní identifikace byla sledována již dříve a také byla popsána v sociologických dílech. Můžeme tudíž hovořit o jejím trvalém charakteru[33].

Naproti tomu národní identifikace nemá trvalý charakter, a tudíž se liší. Slezané nežijí ve víře ve skutečná pouta s nějakým národem. Stejně tak nelze vydělit nějaký objektivní ukazatel, společný celému společenství. Přes nedávné snahy o vytvoření vlastního národa Slezanů si identifikace s národem po celou současnou epochu podržela svůj potenciální charakter.

Před druhou světovou válkou se Slezané žijící v Německu neztotožňovali s německým národem, takže bylo nutno tuto jinakost odstranit vnucenými

[32] Spicer, Edward: Persistent Cultural System. *Science*, 174, Nov., s. 795–800.

[33] Szramek, Emil: Śląsk jako problem socjologiczny. *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*. T.IV, Katowice 1934. – Ossowski, Stanisław: Zagadnienia więzi terytorialnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim. In: *Dzieła t.3*. Warszawa, PWN 1967, s. 251–301.

administrativními opatřeními (již jsem se zmínila o změnách příjmení, křestních jmen i zeměpisných názvů). Slezané skupinově nevstupovali do nacistických organizací a stejně tak dobrovolně nevstupovali do armády. Pokud to jen bylo možné, žili na okraji německé společnosti a státu.

Po válce neprojevovali v Polsku jasné znaky pout s polským národem. Na územích přičleněných k Polsku po roce 1945 – to znamená v Opolském Slezsku, Warmii a Mazursku – byly vykonány prověrky národní spolehlivosti. Všichni místní obyvatelé museli prokázat svůj polský původ či pouta s polskou kulturou, aby jim bylo povoleno zůstat na místě. Slezané byli v tomto ohledu velice pasivní. Nebereme-li v úvahu jednu zvláštní skupinu, která se urychleně nabídla k prověřování, značné množství Slezanů odsouvalo své národní přiklonění. Právě proto v polovině roku 1949 bylo všem, kdo předtím neodešli do Německa, automaticky přiznáno polské občanství. To, že neprojevili touhu po odchodu, se vykládalo jako důkaz jejich polskosti, aniž se přihlíželo k jejich pohnutkám. Vystěhovalectví do Německa, jež začalo relativně brzy (po roce 1956), slabé začlenění do struktur polské společnosti a nedávný vzestup spolků německé menšiny jsou dobrými ukázkami dvojznačnosti národní příslušnosti Slezanů a potenciálních podmínek jejich národní identifikace. Je jisto, že o ni usilovala politika jak Polska, tak Německa. Repolonizace či spíše kulturní polonizace, jež probíhala po válce, se týkala základních prvků systému kulturní identity Slezanů, jelikož to, co jim bylo nejbližší a co představovalo kořeny jejich společenství, bylo diskreditováno a potlačováno.

Vše, co bylo Slezanům nejdražší a co představovalo kulturní základnu jejich společnosti, bylo diskreditováno a dokonce proti tomu byl zahájen boj. Tak jako Němci ve třicátých letech zavedli Poláci po válce nucené změny zeměpisných názvů, příjmení i křestních jmen na polská. Místní nářečí bylo zesměšňováno a odstraňováno tím, že po celém kraji byla zaváděna úřední řeč jako jediná a povinná. Slezané byli donuceni prokazovat svou polskost v průběhu prověrky národní spolehlivosti. Z minulosti byly zdůrazňovány pouze ty její rysy, jež bylo možno použít na dokazování vazeb Slezanů na Polsko a jeho kulturu. Ostatní prvky jejich dějin byly zahaleny mlčením či popírány.

Socialistická ideologie byla v rozporu s hlubokým náboženským cítěním Slezanů a s jejich oddaností církvi. Jelikož se uplatňovala odlišná měřítka při posuzování pracovního výkonu – nikoli podle kvality, nýbrž podle politických zásluh – to, co mohl polský stát nabízet v každodenním životě, nesplňovalo jejich očekávání.

Současně Slezanům nabízeli mnozí němečtí politikové – zejména ti, kdo měli co do činění s takzvanými krajany – celou řadu lákadel. Němci doplňovali slezské dějiny těmi skutečnostmi a kulturními aspekty, o nichž Poláci mlčeli. V důsledku toho bylo po roce 1989 povědomí Slezanů na vzestupu. Začali otevřeně hovořit o svých vazbách na německý národ a začali svůj kulturní systém obohacovat o německé prvky. V Opolském Slezsku mnozí lidé podepisovali dokumenty stvrzující jejich německý původ.

Sjednocení Německa tuto tendenci zastavilo. Němečtí politikové prostě ztratili své nadšení a teď už na veřejnosti nečiní žádná dalekosáhlá prohlášení týkající se Slezska (kupříkladu o jeho připojení k Německu).

Německá podnikatelská činnost v Slezsku rovněž změnila svou povahu. V současné době Němci ve Slezsku místo charitativních akcí spíše investují. Ti Němci, kteří do Slezska přicházejí, tu působí jako obchodní partneři či zákazníci, nikoli jako dárci[34]. Proto nadšení Německem a Němci zeslábło. V současné době se už méně Slezanů deklaruje jako Němci a víc jich mluví spíše o německých příměsích. Počet spolků lidí, kteří tvrdí, že jsou Němci, je menší než původně. Nedávné úřední odhady, provedené Zbigniewem Kurczem, naznačují, že německá menšina v Polsku čítá přibližně 300 000 osob[35]. Avšak koncem května vůdce německé menšiny v Opolském Slezsku otevřeně připustil v televizi, že tato skupina má asi 90 000 členů, z nichž většina je pasivních.

Proč Slezané nechtějí být Poláky? Koneckonců se zdá, že polská kultura, podobná ve své znakové sféře, je Slezanům přijatelnější než německá. Důvod však nespočívá pouze v hraniční povaze slezské národnosti, nýbrž v určitém modelu polského národa.

Obecně platí, že opolští Slezané jsou plebejského původu v důsledku pruské politiky prosazované v 19. století. Tato politika měla standardizovat sociální strukturu celého území země, to znamená zřídit třídní strukturu podle ekonomického postavení jejích členů. Proto byly zbytky polské společenské elity začleněny do struktury pruského státu a ztratily svůj národní charakter[36]. Pouze nejnižší vrstvy si podržely svou polskost, jelikož ti jedinci, kteří dosáhli buď vzdělání nebo většího majetku, automaticky vstupovali do vyšší společenské třídy a německé národní sféry. Nižší společenské postavení Slezanů nejprve v pruském a pak německém státu

[34] Jonderko, Franciszek: Gospodarcze i społeczne znaczenie przyjazdów z Niemiec na Śląsk. Śląsk Opolski. Opole 1996, č. 4, s. 4–9.
[35] Kurcz, Zbigniew: *Mniejszoś niemiecka w Polsce.* Wrocław, Uniwersytet Wrocławski 1995.
[36] Grzybowski, Konstanty: *Rzeczy odległe a bliskie.* Warszawa, Książka i Wiedza 1964.

mohlo učinit příslušnost k polskému národu Slezanům přitažlivou. Slezané polské národnosti by nebyli automaticky odsouzeni k nižšímu společenskému postavení. Nebyli by nuceni zapírat vlastní kulturu a mohli se zbavit komplexu méněcennosti, jenž se druží s jejich specifickými národnostními rysy. Avšak toto se nestalo. Důvod tkví v soudobém modelu polského národa; tento model je odvozen od pojmu šlechtického národa jakožto národa společenské elity, jak to vyjádřil Tadeusz Łepkowski[37].

Jak jsem se již zmínila, když jsem citovala Floriana Znanieckého, národ je kulturní společenství, zformované kolem určitého hodnotového systému. V případě soudobého polského národa mají tyto hodnoty šlechtickou genezi či přinejmenším jsou odvozeny od elity. Nebyly stvořeny celým národem, nýbrž jeho společenskou elitou. Právě proto jsou hodnoty uváděné v rámci polské národní kultury plebejským Slezanům cizí. Jejich pocit odcizení, jenž býval hluboký již v době druhé polské republiky (1918–1939), je dodnes velice silný. Tehdejší polské úřady závažnost tohoto problému nechápaly. Slezané rovněž často vytýkali přistěhovalcům z Polska jejich panské způsoby při styku s příslušníky nižších společenských vrstev. Ve srovnání s těmito Poláky se cítili podřadní, jelikož nebyli s to přijmout hodnotový systém z pošlechtického období, ani se s ním identifikovat.

Polská soustava národní identifikace je ve skutečnosti založena na týchž kulturních znacích jako slezská. Její obsah se však liší. Podle Tadeusze Łepkowského, jenž již byl citován, je tvořen:

- územím v rámci hranic jagellonského Polska (nikoli tedy Polska piastovského), jež neobsahuje Slezsko;
- krevními pouty, to znamená pouty mezi generacemi, jež koexistují a jsou historicky spjaty;
- jazykem, obzvláště jeho znalostí a jeho rolí v literatuře;
- náboženstvím jakožto formou skupinového chování; je to výraz vazeb uvnitř skupiny, ovšem nikoli reflexe života;
- tradicí a zvyky, to znamená skupinovou pamětí a normami chování utvářenými elitou, reprezentujícími určitý životní styl[38].

Slezané ve společenství, jež sdílí tyto představy, své místo nenalezli. Cítí se kulturně cizí, mají dojem, že se do tohoto národního rámce nevejdou.

[37] Łepkowski, Tadeusz: Dawne i obecne pojmowanie polskości. In: *Uparte trwanie polskości.* Łepkowski, Tadeusz (ed.), London, Aneks 1989, s. 11–23.

[38] Łepkowski, Tadeusz: Dawne i obecne pojmowanie polskości. In: *Uparte trwanie polskości.* Łepkowski, Tadeusz (ed.), London, Aneks 1989, s. 11–23.

Navíc jsou často za obojí kritizováni jak v soukromé sféře, tak v radikálním politickém kontextu.

Obdobný jev bylo možné sledovat v polském Slezsku už před rokem 1939. Tehdejší vládní kruhy se pokoušely poradit si s touto situací. Hlasu lidu však nenaslouchaly. Vládní kruhy se obracely na úzkou vrstvu slezské inteligence a také na místní úřední místa, aby s jejich pomocí zapůsobily na širší společenské vrstvy kraje. V tomto směru byly relativně úspěšné.

Naproti tomu Polská lidová republika uplatňovala odlišná opatření. Slezané žili ve strachu z vystěhování. Proto neprojevovali nesouhlas vůči novým vládcům. Naproti tomu nepočetná místní inteligence byla zbavena vlivu na tuto národnost. Kromě toho Slezané, kteří byli sice svou povahou spíše nepolitičtí, avšak na polské poměry poměrně zámožní, a také měli příbuzné v zahraničí, představovali masu, kterou komunistická vláda obzvláště zavrhovala a pronásledovala jménem ideologie.

Když poválečné polské vládní kruhy nastolovaly svou politiku v Opolském Slezsku, chtěly rovněž brát v úvahu zájmy místních obyvatel. Nicméně se zdá, že se jim mnohé dění vymklo z rukou. Spontánní chování nových přistěhovalců nejednou zmařilo pozitivní úmysly vládních úřadů. Ustavičné podkopávání kulturních kořenů Slezanů, snahy o násilnou polonizaci a ideologický nátěr, jenž prostupoval všemi aspekty společenského života, a konečně jejich kulturní jinakost způsobovaly, že obraz polské kultury a národa u Slezanů nejen pozbyl na přitažlivosti, nýbrž bezmála i schopnosti být vůbec přijímán[39].

Dalším činitelem, jenž oslaboval přitažlivost polského státu, byl růst civilizačních rozdílů mezi Polskem a Německem. Život v Polsku byl stále těžší a rozhodně nebylo lákavé být občanem druhé kategorie v chudé zemi. Právě proto se Slezané v poválečném období sice pomalu, ale jistě vzdávali svého polského charakteru. Převážila u nich tendence zůstat ve vlastní skupině, jež je stále hermetičtěji uzavřena.

Slezané nyní mají určitou možnost požívat určitá práva v kraji a změnit svou společenskou situaci. Tuto možnost dnes reprezentuje přechýlení k německému národu. Jakožto členové menšiny veliké sousední země na sebe upoutávají pozornost, jejich názory se pokládají za významné a jejich kulturní jinakost je respektována. Je paradoxní, že současný společenský vzestup slezské národnosti se odehrává na pozadí jejich odporu k polskosti. Prostřednictvím různých spolků německé menšiny se Slezané stá-

[39] Lis, Michał: *Polska ludnooo rodzima na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej.* Opole, Instytut Śląski w Opolu 1991.

vají politickými partnery Polska. Tento stav je nejhmatatelnějším projevem jejich zklamání z Polska. V současné době je těžké říci, do jaké míry je přechýlení Slezanů k německví trvalé. Předáci německého hnutí v Polsku, kteří vstoupili na politickou scénu, rozhodně nebudou tento jejich postoj měnit. Navíc všichni ti, kdo dosáhli společenského uplatnění a vidí možnosti rozvoje kraje, jsou přesvědčeni, že německá národní identifikace je přínosem této skupině, protože jí poskytuje vyšší společenské postavení. A tak budou pro trvalejší identifikaci s německým národem. Tato situace se mírně liší ve vztahu k obyčejným příslušníkům německých menšinových skupin, obzvláště k těm, kteří jsou daleko od aktivních středisek. Jejich city pokud jde o vazby na německý národ nejsou tak silné. Jim přijde zatěžko učit se německy a lze tvrdit, že v tomto jazyku nikdy nedosáhnou větších znalostí. Nechápou jemné předivo politického boje a nevidí žádný bezprostřední užitek ze změny svého národního zařazení. Tito lidé se nejčastěji sami nazývají Slezany a vyhýbají se utužování pout s tím či oním národem. Není pochyb o tom, že většina změn v národní identifikaci Slezanů má politické pozadí a že za nimi stojí polská či německá vláda.

Mají problémy národní identifikace Slezanů nějaký společenský význam? Má národní lhostejnost hraničních skupin v současné Evropě vzbuzovat zvědavost? Změní se německá a polská politika, až se stane Polsko plnoprávným členem Evropské unie? Zůstane polsko-německé pohraničí politickým argumentem ve vztazích mezi těmito dvěma sousedními státy, jak tomu vždy bývalo? Tyto otázky teprve čekají na odpovědi.

Dále lze vznést pochyby, zda polská společnost potřebuje kulturní homogenizaci. Zda různorodost regionálních kultur má být považována za pozůstatek z doby dělení – pozůstatek, jejž je nutno překonat. Stojí za zmínku, že kulturní jinakost menšin, jež naprosto postrádají polské prvky, je pro společnost přijatelnější než odlišný charakter hraničních skupin. Příslušníci slezské, mazurské a warmijské národnosti jsou často považováni za renegáty či zrádce polské věci, protože jejich kultura není totožná s kulturou obyvatel hlavního města či jednotlivých krajů Malopolska či Velkopolska.

Opole Silesians as an Uneasy Borderland Group in Poland

Maria Szmejová

In post-war Poland, the official image of Polish society was turned to the needs of Communist regime. For that purpose cultural diversity of Polish society was ignored. It was particularly depressing for the members of borderland groups that considerably differ from such a model. We can observe it in Opole Silesia. This part of Poland belonged for a long time to Germany. Although Opole Silesia is no longer a borderland area (due to a change in the borders), Silesians feature as a typical borderland group.

It is generally accepted that in Silesians families, villages and local communities which as a whole remainded Polish, there are individuals who tended to assimilate German culture. Some of them have established the German minority in Poland. This has caused many political and emotional problems. Opole Silesia has become uneasy for Polish and German societies.